m_educ_2025_167

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра практичної психології

Психологічні особливості прояву креативності у студентів-психологів

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 623
спеціальності 053 «Психологія»
спеціалізації «Практична психологія»
Літовська Алеся Вячеславівна
Керівник:
канд. політ. наук, доц.: Фесун Г. С.

до захисту допущено:
протокол засідання кафедри
№ ____ від _____2024р.

Чернівці – 2024

Анотація

Актуальність дослідження визначається тим, що у наш час проблема формування креативного мислення студентів в процесі навчання в вузі набула прикладного значення. Особливості розвитку та формування креативності в студентському віці виходить на один з перших щаблів в процесі загального розвитку інтелекту та особистісного зростання молоді, формування особистості, розвитку професійних компетенцій, підвищення самооцінки студентів.

Проаналізовано особливості типу мислення студентів психологів, рівень креативності та превалюючи стиль навчання та мислення. Визначено, що більшість опитаних студентів мають середній рівень креативності, а превалює образний та знаковий тип мислення.

Під час дослідження було використано наступний психодіагностичний інструментарій: методика «Визначення типу мислення і рівня креативності Дж. Брунера», методика «Ваш стиль навчання і мислення Торренса, SOLAT», методика «Реєстр стилю інформації засвоєння А.Р. Грегос» методика «Діагностика особистої креативності Є.Є. Тунік». Визначено взаємозв'язки між стильом інформаційного засвоєння та рівнем креативності, між типом мислення (за методикою SOLAT) та рівнем креативності, між типом мислення (за методикою Дж. Брунера) та рівнем креативності та факторами креативності (за методикою Є.Є. Тунік).

В результаті проведення теоретичного аналізу психологічної літератури визначено, що креативність, яка є здатністю до творчості, сприйнятливістю до нових ідей розуміється як потенціал, внутрішній ресурс особистості, який виявляється в комплексі та взаємодії психічних процесів та особливостях мотиваційної, емоційно-вольової сфери. Виявлено взаємозв’язок між особливістю процесів мислення студентів та рівнем їх креативності. Ключові слова: типи мислення, креативність, стиль навчання, студенти психологи.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CREATIVITY OF PSYCHOLOGY STUDENTS

The relevance of this research stems from the increasing practical significance of fostering creative thinking among university students. The development and cultivation of creativity during the student years is paramount for overall intellectual development, personal growth, personality formation, professional competence development, and enhanced self-esteem.

This study analyzed the thinking styles of psychology students, their level of creativity, and their predominant learning and thinking styles. The findings indicate that most students surveyed exhibited a moderate level of creativity, with visual and symbolic thinking styles predominating.

The following psychodiagnostic tools were employed in this research: Bruner's method for determining thinking style and creativity level; Torrance's SOLAT (Styles of Learning and Thinking) method; Gregorc's Style Delineator; and Tunik's method for diagnosing personal creativity. The study identified correlations between information processing style and creativity level; between thinking style (according to SOLAT) and creativity level; between thinking style (according to Bruner's method) and creativity level; and between thinking style and creativity factors (according to Tunik's method).

A theoretical analysis of psychological literature revealed that creativity, understood as the capacity for creative activity and receptiveness to new ideas, is a potential, an internal resource of the personality, manifested in the complex interplay of mental processes and the characteristics of the motivational and emotional-volitional spheres. A correlation was found between the characteristics of students' thought processes and their level of creativity.

Keywords: thinking styles, creativity, learning styles, psychology students.

ЗМІСТ

ВСТУП……..……..……3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОЯВУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ ……..8

1.1. Теоретичний аналіз проблеми проявів креативності у студентів психологів……..

1.2. Психологічні чинники розвитку креативності у студентів психологів....

Висновки до першого розділу……..

РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ ……..

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження……..……....

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження .....

2.3. Стратегія розвитку креативного мислення студентів .....

2.3.Рекомендації щодо підвищення рівня креативності серед студентської молоді…….

Висновки до другого розділу……..……

ВИСНОВКИ……

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ……..……..

ДОДАТКИ ……...…….....

ВСТУП

У сучасному світі, що характеризується швидкими змінами та нестандартними ситуаціями, найбільш затребуваними є творчі особистості, здатні ефективно вирішувати проблеми та генерувати нові рішення. Здатність адаптуватися до змін та швидко реагувати на виклики є ключовою умовою успіху в будь-якій сфері діяльності. Креативність стає необхідною умовою успіху в динамічному сучасному світі.

У сучасному суспільстві високо цінуються творчі особистості, здатні адаптуватися до нових умов та імпровізувати. Їхній творчий потенціал та спосіб мислення суттєво впливають на розвиток науки, виробництва та міжнародного становища держави. З теоретичної точки зору, креативність є сукупністю когнітивних процесів.

Хоча творчість залучає всі когнітивні процеси, зв'язок між особливостями мислення та креативністю потребує подальшого дослідження. Поняття "креативність" все частіше використовується як синонім "творчої здатності", визначаючись як здатність створювати щось нове та оригінальне. Незважаючи на численні дослідження, феномен креативності залишається недостатньо вивченим.

Креативність залучає всі когнітивні процеси, однак особливий інтерес викликає її зв'язок з особливостями мислення. Термін «креативність» все частіше використовується як синонім «творчої здатності», позначаючи загальну здатність до створення нового та оригінального. Хоча існують різні визначення креативності, її сутність завжди пов'язана із генеруванням нових ідей та рішень. Незважаючи на численні дослідження, феномен креативності досі не повністю вивчений. Це підкреслює важливість подальших досліджень для глибшого розуміння механізмів креативності та її впливу на різні аспекти людської діяльності.

Креативність – це здатність до творчої діяльності, що призводить до нестандартного погляду на проблеми та ситуації. Високий рівень загального інтелекту не є обов'язковою умовою креативності; вона тісніше пов'язана з

певними видами інтелекту: лінгвістичним, музичним, логіко-математичним, просторовим, кінестетичним, внутрішньоособистісним та міжособистісним [1].

Можна сказати, що креативність є внутрішнім потенціалом людини, що проявляється у мисленні, спілкуванні, емоціях та діяльності, і характеризується сприйнятливістю до нових ідей. Вона виступає як специфічний стиль діяльності, який може реалізуватися в різних сферах і пов'язаний з особливостями пізнавальних процесів. В.О. Моляко визначає творчість як створення унікального продукту (матеріального або духовного), що суттєво відрізняється від існуючих аналогів, і підкреслює суб'єктивне переживання цього процесу як нового досвіду [3].

Розвиток креативності пов'язаний зі створенням нового в навчально-творчій діяльності. Визначення креативності досліджували Д.Томпсон, Дж.Гілфорд, В.Воллах, Е.Торренс, Ч.Спірмен та інші, а сучасні дослідження використовують комплексний підхід, враховуючи когнітивні та мотиваційні, а також особистісні аспекти. Торшина зазначає, що проблема творчості ще не розв'язана, але існують методологічні та теоретичні основи для подальших досліджень. Креативне мислення важливе для будь-якої діяльності, а творча людина поєднує генерацію ідей з нестандартним мисленням. Розвиток креативності студентів – це складна проблема, пов'язана з розвитком особистості, де творча діяльність є основою для розвитку креативності. Навчання має стимулювати організовану творчу діяльність студентів.

Проблема розвитку креативності торкається у студентів великого обсягу питань, що пов’язані з розвитком феноменом особистості в цілому. Креативна діяльність та творча є взаємопов’язаними поняттями, де творча діяльність є фундаментом, передумовою розвитку креативності. У навчальному процесі судентів творча діяльність виступає як організована навчально-творча або творчо-пізнавальна діяльність.

Дослідження креативного мислення можна поділити на дві групи: перша базується на традиційних психологічних теоріях (наприклад, Уолласа,

Вертемера, Гілфорда, Стенберга), а друга – на нейронауці, інтегруючи психологічні теорії з нейробіологічними даними та іншими сучасними науковими досягненнями (наприклад, моделі Лю та Робіна). На думку Т. Любарта, креативність – це експериментування з новими результатами вільної творчості, здатність генерувати оригінальні ідеї, що перевершують просте копіювання [6].

Креативне мислення проявляється в оригінальності та нестандартності ідей, пошуку нових рішень, здатності бачити нові можливості використання предметів та генерувати ідеї навіть за відсутності очевидних підстав. Його структура характеризується збалансованим поєднанням свідомості, особистості та діяльності, що пояснює психологічний механізм творчості. Креативне мислення характеризується в цілому інваріантним співвідношенням рівних компонентів його структури та збалансованістю їх взаємодії в різних режимах і етапах творчого процесу.

І.В. Львів, спираючись на підхід Д.Б. Богоявленської, визначає творчий потенціал як сукупність чотирьох груп особистісних якостей: світоглядних (активна життєва позиція, гармонійність, людяність), ціннісних (доброзичливість, толерантність), інтелектуальних (допитливість, гнучкість мислення, оригінальність) та вольових (цілеспрямованість, наполегливість). Ці якості тісно пов'язані з високою емоційною чутливістю. Креативність часто розглядається як один з видів інтелекту (разом з конвергентним мисленням, здатністю до навчання та когнітивними стилями), а саме як дивергентне мислення – здатність генерувати безліч правильних ідей щодо одного об'єкта. Вважається, що дивергентні здібності ґрунтуються на широкому досвіді та слабкому свідомому контролі інтелектуальних процесів.

Креативність – це сукупність творчих інтелектуальних здібностей, що дозволяють внести щось нове в існуючий досвід. Вона передбачає здатність генерувати оригінальні ідеї для вирішення проблем або формулювання нових, усвідомлення прогалин і суперечностей в інформації та висування гіпотез для її пояснення, а також здатність відходити від шаблонного мислення та шукати

нестандартні підходи[36,30]. Хоча існують різні підходи до визначення ролі креативного мислення в навчанні та формуванні особистості студента, всі вони спрямовані на виявлення чинників, що сприяють його професійному розвитку. Моделювання наукової діяльності та особистості студента дозволяє визначити оптимальні умови для професіоналізації та розвитку креативного потенціалу.

Креативність виступає універсальним фактором професіоналізації, сприяючи розвитку студентів. Дослідження показують, що студенти-психологи, як правило, демонструють середній рівень комунікативної активності (включаючи соціальні мережі), самооцінку, що часто має тенденцію до завищення, та середній або високий рівень здатності до самопрезентації. Однак, існує гостра необхідність подальших досліджень для визначення впливу креативності на різні аспекти професійного розвитку.

Об'єкт дослідження: психологічні прояви креативності у студентів-психологів

Предмет дослідження: психологічні особливості прояву креативності у студентів-психологів.

Мета дослідження: вивчити та проаналізувати психологіні особливості прояву креативності у студентів психологів

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічної креативності студентів психологів.

2. Емпірично виявити рівень креативності студентів психологів.

3. Представити результати емпіричного дослідження особливостей мислення та рівня розвитку креативності студентів психологів .

4. Розробити рекомендації щодо розвитку креативності у студентів-психологів з урахуванням їх особистісних, психосоціальних та демографічних особливостей.

Гіпотеза нашого дослідження: існує звіязок між рівнем креативності та особливостями мислення у студентів-психологів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення, якісний та кількісний аналізи, методи математичної статистики.

Емпіричні методи вивчення особистості:

- Методика «Визначення типу мислення та рівня креативності», Дж. Брунера
- Методика «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса
- Методика «Реєстр стилю інформаційного засвоєння», А. Грегоса
- Методика «Діагностика особистісної креативності», Є. Туніка

База дослідження: у дослідженні взяли участь 40 студентів-психологів 1-го курсу, кафедри практичної психології, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці.

Обсяг і структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОЯВУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми прояви креативності у студентів

Перед тим, як ми перейдемо до емпірики, ми маємо розуміти, з чим ми працюємо. Відтак, метою даної частини роботи є здійснення комплексного аналізу дефініції такого феномену як «креативність» крізь призму різноманітних наукових підходів та, відповідно, виокремити спільне у поглядах вчених щодо даного явища заради того, щоб ми могли сформувати цілісне розуміння досліджуваного феномену, операціоналізувати його задля нашого подальшого емпіричного дослідження та забезпечити відповідну наукову валідність положень, на які ми опиратимемось[2,8].

Слід зазначити, що у науковій літературі спостерігається значний плюралізм стосовно того, яким чином вчені трактують креативність, зокрема, відмінності спостерігаються у визначенні її місця в структурі особистості, рівня усвідомленості її проявів, а також джерел та умов розвитку. Проте, незважаючи на значні розбіжності, існує низка спільних позицій стосовно розуміння сутності досліджуваного конструкту. Введення терміну «креативність» в науковий обіг датується 1922 роком, коли психолог Д.Сімпсон охарактеризував дане явище як здатність відходити від стереотипних схем мислення, вміння руйнувати загальноприйнятний порядок генерування ідей під час мисленнєвого процесу. [1]

Втім, одне з перших визначень терміну креативності, що мало досить вагому обґрунтованість, запропонував американський професор Стенфордського університету Джон Као, називаючи креативністю всеохоплюючий процес продукування ідей, їх розвитку та трансформацію у цінності. На його думку, даний процес інтегрує мистецтво зародження нових ідей та науку доведення цих ідей до стадії практичної імплементації. Науковець акцентував свою увагу на комплексному та неоднорідному

характері креативності, порівнюючи його із феноменом новаторської діяльності [1].

Різні автори пов'язують креативність з обдарованістю та творчими здібностями. В.П. Зинченко та Б.Г. Мещеряков визначають креативність як творчі можливості, що проявляються у мисленні, почуттях та діяльності, важливий фактор загальної обдарованості, який не завжди виявляється стандартними тестами. Креативність характеризується не критичним ставленням до нового, а сприйнятливістю до нових ідей. А.В. Петровський та М.Г. Ярошевський визначають творчість як діяльність, що створює нові матеріальні та духовні цінності, підкреслюючи її психологічні аспекти (особистісний та процесуальний) та необхідність наявності у особистості відповідних здібностей, знань та навичок для створення нового, оригінального та унікального продукту.

Незважаючи на тривале дискурсивне застосовування терміну, креативність як автономний елемент був детермінована лише у 1950-х рр. завдяки працям Дж. Гілфорда, оскільки саме він запропонував колегам зосередити більше уваги на дослідженні даного феномену, що безумовно активізувало роботу у даній галузі. Сам вчений трактував креативність як здатність відмовлятись від стереотипних способів мислення. Відтак, після публікації його праць концепція креативності набула дещо ширшу популярність у психологічній науці. [1] Розробляючи свою концепцію, Дж. Гілфорд протиставив конвергентний та дивергентний типи мислення. Саме дивергентне, нестандартне мислення, що продукує множинні варіанти рішень, на його думку, є основою креативності як загальної творчої здатності. На його погляд, креативність як природний творчий потенціал закладається на генетичному рівні.

Так, у результаті своєї роботи він визначав шість основних параметрів креативності:

1) оригінальність

2) семантична гнучкість

3) образно-адаптивна гнучкість;

4) семантична спонтанна гнучкість;

5) здатність удосконалювати об’єкт;

6) здатність до аналізу і синтезу. [2]

Вчений також розглядав взаємозв'язок інтелекту та креативності, вбачаючи роль інтелекту в успішному засвоєнні інформації, а дивергентного мислення, як ми вже зазначили, у досягненні творчих результатів. При цьому обсяг знань може як сприяти креативності, так і обмежувати її через формування ригідних стереотипів. На думку Гілфорда, для креативності необхідними є внутрішня мотивація, готовність до ризику та невизначеності, незалежність від стереотипів, самостійність у генеруванні та вирішенні проблем. Він припускав, що високий інтелект визначає потенційну "стелю" успішності креативного мислення. [3]

Що стосується вираженості креативності, то вчений виділив 16 гіпотетичних інтелектуальних здібностей, що безпосередньо визначають рівень креативності особистості, серед яких: швидкість думки, гнучкість думки, оригінальність, допитливість, здатність висувати гіпотези, продукувати ірреальні та фантастичні відповіді при збереженні логічного зв'язку, а також здатність вирішувати проблеми та вдосконалювати об'єкти.

Проте, ми маємо якомога ширше розкрити значення досліджуваного феномену у рамках нашої роботи.

Так, дослідницька траєкторія, ініційована Дж. Гілфордом, знайшла своє найбільш послідовне продовження в роботах Е. Торренса[43]. Він заклав в основу своїх досліджень гіпотезу, що креативність безпосередньо пов’язана з процесами вирішення проблемних ситуацій, починаючи з ідентифікації проблеми та закінчуючи умовним сигналом її вирішення. Таке визначення креативності включає не тільки явища, що характеризують не тільки креативне мислення, але й аспекти, що тісно пов’язані із загальним інтелектом особистості і, відповідно. Крім того він визначав творчу діяльність як «процес відчуття труднощів, проблем, розривів у інформації, браку елементів,

висування гіпотез щодо цих відсутніх елементів, перевірка й оцінювання цих гіпотез; їхній перегляд і повторний огляд; повідомлення результату», в той час самій креативності він надав дещо образне визначення: «Креативність – це значить копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє». [1, 4]

Торренс говорить нам, що творчий процес можна розбити на декілька фаз: ідентифікація проблеми, пошук можливих рішень, генерація та артикуляція гіпотез, їх перевірка, модифікація та досягнення кінцевого результату. Е. Торренс окреслив ключові параметри креативності, які включають в себе швидкість виконання завдань, здатність перемикатися між різними категоріями об'єктів під час відповідей, унікальність підходів до завдань та точність виконання поставлених завдань. На відміну від Дж. Гілфорда та Е. Торренса, Ф. Баррон акцентує свою увагу на процесах уяви та символізації, а Р. Стернберг — на здатності створювати «продуктивні метафори» [39,40].

Деякі дослідники (Г. Айзенка, Д. Векслер, Р. Стенберг, Л. Терме) розглядають такий конструкт як інтелект та креативність як одну єдину, дещо вищу здатність людини. Що стосується послідовників Дж. Гілфорда та Е. Торренса, то М. Волах та Н. Коган відмовились від критерію точності у визначенні креативності та відкинули ідею обмеження часу, конкурентного середовища та єдиного стандарту для «правильної» відповіді. На їхню думку, креативність та інтелект є явища взаємопов'язаними не лише на рівні особистісних якостей, але й у контексті цілісного когнітивного процесу.

Розглядаючи креативність як важливу людську якість, К. Шмідт трактує її як винахідливість, генерування ідей та здатність пропонувати численні рішення проблемних питань, створювати нові, цінні ідеї та концепції. Дослідник виокремлює низку рис, притаманних креативній особистості: особливий погляд на світ, схильність до захоплення та похвали; відкритість та толерантність до невизначеності; незалежність суджень та сміливість перед

невідомим; спонтанність самовираження та вміння концентруватися; комунікативність та готовність до якісної взаємодії; здатність інтегрувати протилежні поняття.

Одна з новітніх концепцій креативності - "теорія інвестування", запропонована Р. Стернбергом. Автор визначає креативних людей як тих, хто здатний розпізнавати перспективні, але поки що невизнані або непопулярні ідеї та розвивати їх, всупереч опору середовища[2, 6]. Це метафорично порівнюється з "купівлею ідей за низькою ціною та продажам за високою"[40]. На думку автора, творча особистість не обов'язково генерує абсолютно нові ідеї, а радше встановлює значущі зв'язки між наявними знаннями, осмислюючи їхні функції в певному культурному контексті. Креативність передбачає готовність до розумного ризику, подолання перешкод, внутрішню мотивацію та толерантність до невизначеності. Стернберг вважає, що реалізація творчого потенціалу може бути обмежена двома чинниками: передчасним оприлюдненням ідей, або надто довгим замовчуванням, після чого вони втрачають свою актуальність.

Дослідник підкреслює важливість творчого середовища, що стимулює та підтримує креативність особистості. Він також вказує на взаємодію різних компонентів творчого процесу: здібностей, знань мислення, особистісних якостей, мотивації та оточення; однак жоден з перерахованих компонентів не є визначальним, вони взаємодоповнюють одне одного та взаємодіють між собою.

А. Маслоу розглядав креативність як одну з фундаментальних характеристик самоактуалізації особистості[6]. Він був переконаний у тому, що креативність — якість вроджена, яка, нажаль, часто втрачається під впливом середовища. Однак, на його думку інтелект є необхідною, але недостатньою умовою для прояву креативності. Головну роль відіграють мотивація, цінності та особистісні риси, наприклад такі як чутливість до проблем, незалежність думок тощо. [1, 2, 6] Він також визначав креативність як здатність до новаторства та винахідливості, яка виявляється у всіх сферах

життя, від повсякденних справ до професійної діяльності. Маслоу підкреслював, що креативність не обмежується мистецтвом чи наукою, а є універсальною властивістю, яка може як вдосконалюватись і розвиватись, так і ставати менш вираженою.

В рамках української наукової думки, представники психології та педагогіки розглядають креативність як багатогранне явище, що включає різноманітні підходи та інтерпретації:

М. Варій вбачає у креативності поєднання особистісних якостей, таких як інтелектуальна гнучкість, легкість, спритність, ініціативність, оригінальність у прийнятті рішень, автономія, незалежність у міркуваннях, критичність та толерантність до різноманітності думок[13].

В. Моляко підкреслює, що основною якістю креативної особистості є прагнення до новизни, відкидання звичного, а також високий рівень знань, аналітичних здібностей, стійкий інтерес до діяльності, швидке засвоєння нових знань, систематичність та самостійність у роботі[16].

О. Антонова визначає креативність як здатність до генерації незвичайних ідей, відступу від стандартних мислительних шаблонів та швидкого вирішення проблем, вважаючи її ключовим і відносно автономним фактором обдарованості. Згідно з поглядами С.Д. Максименка, креативність вкорінена в самій сутності особистості як її фундаментальна та базова характеристика, представляючи собою найвищий прояв активності[13,15]. Така активність не лише породжує новизну, але й залишає вагомий вплив, набуваючи матеріальної форми. Водночас, креативність є виявом бажання особистості проектувати та реалізовувати свій внутрішній психологічний простір.

Пан М. Саврасов розглядає креативність як складне утворення, що інтегрується з емоційними та мотиваційними аспектами особистості, формуючи стійкі структури, які впливають на оригінальність, унікальність, деталізацію та самооцінку креативних здібностей [26]. Емоційні компоненти креативності включають комунікативну, інтелектуальну та загальну

емоційність, тоді як мотиваційні аспекти охоплюють творчу активність, потребу в дії та прагнення до успіху. Вольові якості, такі як самоконтроль та організованість, мають епізодичний вплив на креативність[15].

Мороз В.В. підкреслює зростаючу важливість креативності у сучасному світі, розглядаючи її як необхідну якість для навчання та роботи, а не лише привілей обдарованих. Вона визначає креативність як комплекс інтелектуальних та особистісних якостей, що сприяють самостійному пошуку рішень та генеруванню оригінальних ідей. Креативність, за Мороз, – індивідуальний та культурний феномен, що перетворює потенціал на реальність. Дослідниця критикує рутинні методи навчання, що перетворюють студентів на пасивних споживачів знань, а не активних учасників процесу їх створення, наголошуючи на необхідності залучення студентів до переживання креативного процесу для стимулювання їхньої креативності.

Виготський визначає творчість як діяльність, що породжує щось нове, незалежно від того, чи це матеріальний об'єкт, чи внутрішній досвід. Творча уява є основою для розвитку творчої особистості. Рубінштейн підкреслює важливу роль уяви у творчому процесі, особливо в науковій творчості, де уява перетворює образний зміст проблеми, сприяючи її вирішенню, виконуючи функцію, відмінну від функції мислення.

Я.А. Пономарьов визначає творчість як взаємодію, що веде до розвитку. Незважаючи на дослідження окремих форм творчості, її загальна природа залишається недостатньо вивченою. Сучасні спроби комплексного дослідження творчості потребують розробки чітких методологічних принципів, оскільки інтуїтивний підхід виявляється неефективним.

Едвард де Боно ототожнює креативність з творчими здібностями, вводячи поняття латерального мислення як методу досягнення осяяння шляхом формування та використання патернів. На відміну від вертикального мислення (логіки та математики), латеральне мислення допускає тимчасові помилки для досягнення правильної відповіді та використання непрямої інформації. Основні принципи латерального мислення, за Боно, включають:

ідентифікацію панівних ідей, пошук альтернативних підходів, послаблення контролю вертикального мислення та використання випадковостей.

Підсумовуючи, можемо говорити про те, що незважаючи на дискурсивність проблеми, незначні розбіжності в розумінні коренів даного явища та його трактування, переважна більшість науковців все ж таки розглядає креативність як характеристику особистості, її стійку або динамічну рису або прояв у формі нестандартного, оригінального процесу мислення. Аналітичний огляд наукової літератури, присвяченої в тій чи іншій мірі феномену креативності дозволяє виявити інтерактивну природу взаємодії між творчими здібностями, активністю та креативними процесами[29]. Таким чином, ми можемо концептуалізувати творчу особистість як суб'єкта, що розвивається під впливом екстремальних та інтервальних стимулів, що спонукають до використання та розширення власного творчого потенціалу. Це включає в себе і формування додаткових мотиваційних структур, особистісних орієнтацій та специфічних здібностей, що є необхідними для діяльності пов'язаній із креативністю.

1.2. Психологічні чинники розвитку креативності у студентів психологів

Про що ми кажемо, коли застосовуємо такий конструкт як «психологічні чинники»? Американська психологічна асоціація визначає їх як функціональні фактори, що відіграють значущу роль у формуванні особистості, підтриманні здоров'я та благополуччя, а також етіологію психічних та поведінкових розладів. Так, ці чинники охоплюють досить широкий спектр психологічних процесів, включаючи емоції, мотивацію, сприйняття, вірування та ставлення, які взаємодіють із соціальними та фізичними аспектами життя індивіда тощо.

Зокрема, до психологічних чинників можна віднести такі елементи, як самосвідомість, самооцінка, рівень адаптивності, стратегії подолання стресу, міжособистісні навички, система цінностей та переконань, а також здатність до емпатії та рефлексії та ін.[5,18]. Ці чинники взаємодіють між собою,

формуючи унікальний психологічний профіль кожної особистості, який впливає на її поведінку, особливості формування особистості її навичок та якостей, які їй притаманні. Важливо також розуміти те, що психологічні чинники не існують ізольовано, але є частиною більш широкої структури, що враховує взаємозв'язок між психологічними, соціальними, генетичними, біологічними та іншими детермінантами[4,5].

Повертаючись до Дж. Гілфорда, американський вчений підкреслював важливість особистісних характеристик, таких як відкритість до нового досвіду, гнучкість мислення, автономність а також мотиваційні аспекти, включаючи внутрішню мотивацію та зацікавленість у самовираженні[27]. Також психолог звертав увагу на важливість розвивального середовища, яке сприяє активному проявлю креативності, що містить у собі підтримку з боку батьків та педагогів, а також надання можливостей для експериментів та сміливості ризикувати, не боятися потенційних помилок та перешкод[29]. Гілфорд вважав, що такі умови дозволяють індивідам вільно досліджувати та виражати свої ідеї, що є критично важливим для розвитку креативності та творчого потенціалу.

В рамках теоретичного аналізу Е. Торренса, ідентифіковано ряд ключових детермінант, які сприяють розвитку креативного потенціалу. До них належать: інтелектуальні здатності, що перевищують середній рівень; вміння, що сприяють творчому процесу; внутрішня мотивація до творчості; емоційна підтримка та заохочення з боку батьків; тривалість та постійність інтересів; а також досвід взаємодії з різноманітними культурними та освітніми контекстами, що розширюють звичні партерні поведінки та мислення [43]

У своїй статті «Creativity: Cognitive, personal, developmental, and social aspcts», Д. К. Сімонтон розглядає феномен креативності і, відповідно, доходить висновку про існування чотирьох основних факторів його розвитку: когнітивні процеси, що беруть участь у творчому акті; відмінні особистісні характеристики творчої особи; розвиток та прояв креативності протягом життєвого шляху індивіда; соціальні середовища, які найбільше асоціюються

із творчою діяльністю[34,37]. Незважаючи на те, що деякі питання не були розкриті автором, Сімонтон підкреслює, що креативність не може бути повністю зрозуміла без розгляду цих різноманітних факторів, що взаємодіють між собою та формують творчий процес. [14]

Також увага акцентується на визначальних психологічних аспектах, які сприяють формуванню креативного мислення у студентів психологічних спеціальностей. Виділяють дві основні категорії: мотиваційно-особистісні чинники - індивідуальна творча ідентичність, внутрішнє прагнення до самореалізації, самоповага, а також комунікативні та емпатії здібності, які є суттєвими для професійного зростання; та когнітивна-операційні чинники, що включають інтелектуальну спроможність, стилістичні особливості мислення та професійну компетентність у вирішенні задач[24]. Окрім цього, вчені підкреслюють значення освітнього середовища як зовнішнього фактора, завдяки якому забезпечуються умови для розвитку мотиваційної готовності до творчої діяльності, підвищуються професійні знання та компетенції, практично застосовуються набуті навички, використовуються евристичні методи подолання боязні критики за неортодоксальні ідеї, та стимулюються активності у реальних професійних контекстах. Всі ці елементи, за результатами дослідження, є ключовими для підготовки майбутніх практичних психологів до ефективної креативної роботи. [15]

У своїй дисертаційній роботі М. Саврасов виділяє наступні психологічні чинники, що впливають на розвиток креативності особистості саме в контексті навчально-професійної діяльності:

1. Мета-когнітивні регулятори креативності, які включають мета-пам’ять, креативну обізнаність (усвідомлення процесів, видів та шляхів розвитку креативності) та креативну рефлексію (здатність диференційовано оцінювати власну креативність) [35].

2. Мотиваційні чинники, що охоплюють мотивацію навчання у закладі вищої освіти, мотивацію досягнення успіху та продуктивності діяльності, а

також мотиви-регулятори навчально-професійної діяльності з позиції теорії самодетермінації.

3. Вольова регуляція, що забезпечує вмотивованість на подолання перешкод, здатність організовуватися для здійснення складних дій, виникнення стану оптимальної мобілізованості, концентрації активності у потрібному напрямку, зміну первинного сенсу дії та регулювання емоцій[32].

4. Механізми регуляції емоційної сфери, які включають де адаптивні та адаптивні когнітивні стратегії регулювання емоцій[33].

5. Профіль навчання (природничий, гуманітарний чи культурно-мистецький), що визначається психологічними особливостями майбутньої професійної діяльності та взаємодією з її предметом, і може виступати чинником розвитку вербальної та образної креативності[23,26].

6. Етап навчання у закладі вищої освіти, де критичними точками є другий семестр першого року навчання бакалаврату, другий семестр третього року бакалаврату та другий семестр п’ятого року магістратури[25]. Таким чином, Сарсаров дійшов висновку, що розвиток креативності особистості зумовлюється комплексною взаємодією мета когнітивних, мотиваційних, вольових, емоційно-регуляторних чинників, а також профілем навчання та етапом здобуття вищої освіти. [11]

В емпіричному дослідженні І. Кочарян та Ю. Пуханова виділяють три основних чинники розвитку креативності: розвинений емоційний інтелект, зокрема таку складову як розробленість (увага до деталей); інтерес до себе, інших людей, подій, що сприяє самосприйняттю та оригінальності як складовій емоційного інтелекту; високий емоційний тонус, що надає можливість використовувати власні емоції як ресурс для самоконтролю, мотивації себе та інших, що є сприятливим для креативності[31].

Однак, дослідниками було встановлено, що існує низка бар’єрів розвитку креативності особистості[20,26], а саме:

1. Страх, що негативно впливає на оригінальність як складову креативності і спонукає людину діяти за звичними шаблонами, що гальмує творчий потенціал особистості.

2. Апатія, відсутність емоцій та натхнення, байдужість, що блокують здатність особистості продукувати нові ідеї та рішення [18].

3. Низький емоційний тонус, коли індивід не змозі використовувати власні переживання як ресурс для самомотивації, саморегуляції та регуляції емоцій інших людей, обмежуючи креативні здібності. [16]

Таким чином, Кочарян та Пуханова наголошують саме на емоційному компоненті розвитку креативності особистості[26, 30]. Аналізуючи існуючі дослідження в області психології креативності, А. Дереча дійшла висновку, що основні чинники розвитку креативності, що так чи інакше відмічаються різними дослідниками, ділитимуться на внутрішні і зовнішні, а найбільш сприятливою умовою для розвитку креативності особистості виступатиме її середовище, у якому здебільшого будуть прогресувати особистісні якості та здійснюватиметься спільна творча діяльність. Таке середовище, на думку автора, починається із сім'ї і має своє логічне продовження вже у освітньому та, пізніше, професійному середовищі[17]. Проте, слід зазначити що конкретні умови можуть як стимулювати, так і пригнічувати прояви креативності.

Отже, після глибокого та всебічного аналізу значного обсягу актуальних наукових публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних, що охоплюють широкий спектр досліджень у сфері психології креативності, ми дійшли до комплексного розуміння ключових психологічних чинників, які відіграють вирішальну роль у розвитку креативних здібностей. Ці висновки не лише відображають сучасний стан наукових знань у даній області, але й відкривають нові перспективи для подальших досліджень. До них відносяться:

1. Психологічні чинники є широким спектром психічних процесів, що комплексно взаємодіють із соціальними та біологічними аспектами життя індивіда та безпосередньо мають власний вплив на формування особистості, її поведінку.

2. Психологічні чинники розвитку креативності можна структурувати за їх характером впливу на внутрішні і зовнішні[29].

До внутрішніх чинників відноситься:

a) Особистісні чинники: гнучкість мислення, досвід, автономність, самооцінка, творча ідентичність, комунікативні здібності, вікові особливості тощо.

b) Мотиваційні чинники: внутрішня мотивація, мотивація досягнення успіху та самореалізації, зацікавленість у самовираженні, мотивація продуктивності діяльності.

c) Когнітивні чинники: інтелектуальні здібності, мета-пам’ять, креативна обізнаність, творча рефлексія, стилі мислення, професійна компетентність.

d) Вольові чинники: здатність до саморегуляції, самоорганізації концентрації зусиль.

e) Емоційні чинники: емоційний інтелект, здатність використовувати емоції як творчий ресурс, емоційний тонус.

В той час, до зовнішніх ми віднесемо всі ті, що пов’язані із навколишнім середовищем індивіда:

a) Сімейне середовище: наявність або відсутність підтримки з боку батьків, особливості стилю виховання.

b) Освітнє середовище: підтримка з боку педагогів та соціуму; культивування середовища, у якому новаторство, готовність до ризику та незаангажоване висловлення думок є цінностями.

c) Індуктивні умови: потреба в освітньому просторі, що стимулює інноваційну, творчу діяльність; забезпечення розвитку професійних умінь та знайомство з передовими методиками та їх практичне втілення у діяльність.

d) Специфіка навчального процесу, її диференційований профіль та фази, що мають емпірично доведений вплив на розвиток креативності особистості.

е) Наявність інструментальних та методологічних можливостей для здійснення креативної діяльності.

Висновки до першого розділу

Цей розділ містить всебічний аналіз креативності на основі теоретичних та емпіричних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Мета аналізу – забезпечити чітке розуміння та визначення креативності для подальших досліджень. Хоча погляди на креативність різняться, вона часто розглядається як особистісна властивість, що може бути стабільною або змінюватися, проявляючись у нестандартному мисленні.

Креативність – динамічний феномен, що розвивається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, які можуть як стимулювати, так і блокувати її розвиток.

Розвиток креативності залежить від взаємодії внутрішніх факторів, тісно пов'язаних із соціальними та біологічними аспектами життя людини, впливаючи на її формування та поведінку. Фактори, що впливають на розвиток креативності, поділено на внутрішні (особистісні, мотиваційні, когнітивні, вольові та емоційні) та зовнішні (сімейне та освітнє середовище, умови життя, навчальний процес, наявність ресурсів). Аналіз методичної літератури показав, що особливості розвитку креативності є базовими детермінантами креативного потенціалу будь-якої особистості, яка прагне до новаторства у різних сферах життя.

РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

Метою нашого дослідження є вивчення підходів щодо оцінки рівня креативності студентів-психологів.

Наше дослідження включало у себе три етапи: підготовчий, дослідницький та інтерпретаційний.

1. На підготовчому етапі були підібрані психодіагностичні методики дослідження психологічні особливості прояву креативності у студентів-психологів.

2. Дослідницький етап був спрямований на вивчення психологічного прояву у досліджуваних.

3. Третій етап передбачав кількісну та якісну обробку результатів, їх аналіз та інтерпретацію; розробку психологічних рекомендацій щодо покращення психічного прояву у студентів психологів їхньої якості життя.

База дослідження: у дослідженні взяли участь 40 студентів університету «Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича» м.Чернівці.

Відповідно до поставлених завдань використовувалися такі методики психодіагностики:

Методика «Визначення типу мислення та рівня креативності» Дж. Брунера,

Методика «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса,

Методика «Реєстр стилю інформаційного засвоєння» А. Грегоса,

Методика «Діагностика особистісної креативності» Є. Туніка.

Діагностика по методу Дж. Брунера. Мислення - це індивідуальний спосіб переробки інформації, що надходить, форма психічного відображення людиною дійсності, створюючи взаємозв'язоу у відносинах між досліджуваними поняттями, явищами Опитувальник Визначення типів мислення та рівня креативності (творчих здібностей) Дж. Брунера дозволяє

визначити базовий тип мислення і виміряти рівень креативності у дорослих. Знаючи свій тип мислення , можна впевнено сказати в якій області , професії ви досягнете успіху. Виділяють 4 базових типу мислення , кожен з яких володіє специфічними характеристиками: предметне , образне , знакова і символічне мислення [].

Джер Брунер розглядав мислення як переклад з однієї мови на іншу. Таким чином, при чотирьох базових - виникає шість варіантів перекладу: предметно - подібний (практичний), предметно- знаковий (гуманітарний) , предметно- символічний (операторний) , образно- знаковий (художній) , образно- символічний (технічний), знаково- символічний (теоретичний) .

Виділяються наступні фактори мислення: практичність - теоретичність; гуманітарність - технічність; художність - оперативність; конкретність - абстрактність .

Методика «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса. Даний тест вперше запропонований американським психологом П. Торренсом в 1962 р [44]. Тест призначений для діагностики креативності починаючи з дошкільного віку (5-6 років) та й у молоді. Ускладнені варіанти можуть бути використані і в інших вікових групах (до 17-20 років). Головне завдання, яке ставив перед собою П. Торренс, - отримати модель творчих процесів, що відображає їх природну складність.В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), до перетворень і асоціювання, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх. Тести згруповані в вербальну, образотворчу і звукову батареї. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга - образне творче мислення, третя - словесно-звукове творче мислення [36].

Ми розглядаємо скорочений варіант образотворчої батареї тесту креативності П. Торранса, який являє собою адаптоване для студентської молоді завдання "Закінчи малюнок". Завдання «Закінчи малюнок» являє собою другий субтест фігурної батареї тестів творчого мислення П. Торренса. На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати

до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Постарайтеся придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробить її повної та цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожної картинки і напишіть ії внизу цієї картинки. Після закінчення десяти хвилин вимкніть секундомірі зупиніть роботу.

Процедури вимірювання.

1. Прочитати завдання. Ви повинні чітко усвідомлювати концепцію творчого мислення П. Торренса: зміст показників швидкості, гнучкості, оригінальності та ретельності розробки ідей як характеристик цього процесу.

2. Спочатку слід визначити, чи варто відповідь зараховувати, тобто релевантний чи він завданню. Ті відповіді, які не відповідають завданням, не враховуються. Нерелевантними вважаються відповіді, в яких не виконано основну умову завдання використовувати вихідний елемент. Це ті відповіді, в яких малюнок випробуваного ніяк не пов'язаний з незавершеними фігурами.

3. Обробка відповідей. Кожну релевантну ідею (т. е. малюнок, який включає в себе вихідний елемент) слід віднести до однієї з категорій відповідей. Використовуючи ці списки, визначте номери категорій відповідей і бали за їх оригінальність. Запишіть їх у відповідних графах[43].

Методика «Реєстр стилю інформаційного засвоєння», А. Грегоса. Методика призначена для діагностики бажаного способу засвоєння інформації. Мета цього реєстру визначити моделі переваг, а не оцінити їх.

Навчальні стилі:

1 – конкретно-послідовний;

2 – абстрактно-довільний;

3 – абстрактно-послідовний;

4 – конкретно-довільний.

1. Конкретно-послідовний навчальний стиль: захоплений, воспримхливий, відчуваючий, приймаючий, інтуїтивний, конкретний, орієнтований на сьогодення, відкритий для нового, досвідчений, інтенсивний. Тестовий показник: середній.

2. Абстрактно-довільний навчальний стиль: безпристрасний, наблюдячий, екстремальний, обізнаний, розпитуючий, уважнотельний, задумливий, проникливий, спостережливий, стриманий. Тестовий показник: підвищений.

3. Абстрактно-послідовний навчальний стиль: розмежовующий, аналітичний, думаючий, оцінюючий, логічний, абстрактний, орієнтований на майбутнє, інтелігентний, раціональний, розумний. Тестовий показник: найвищий.

4. Конкретно-довільний навчальний стиль: практичний, відповідний, що робить, авантюрний, продуктивний, активний, прагматичний, компетентний, відповідальний, вирішальний.Тестовий показник: знижений.

Методика «Діагностика особистісної креативності», Є. Туніка. Дана методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д)**;** уява (У)**;** складність (С) схильність до ризику (Р)**.** Незважаючи на її адресованість юнацькому віку, вона не втрачає своєї прогностичності й у зрілих літах.

Інтерпретація тесту. Основні критеріальні прояви досліджуваних факторів:

Допитливість. Високий рівень допитливість проявляється у постійному прагненні до нових знань та способів вирішення задач.

Уява. Розвинена уява характеризується здатністю до фантазування, уявлення різних сценаріїв та нестандартного сприйняття.

Складність. Схильність до складності проявляється в інтересі до складних завдань та наполегливості у їх вирішенні.

Схильність до ризику. Схильність до ризику виявляється у наполегливості у відстоюванні власних ідей, незалежно від думки оточуючих; ставленні високих цілей та готовності до помилок; інтересі до нового та незалежності від чужої думки; спокійному ставленні до критики та бажанні експериментувати.

При оцінці даних опитувальника використовуються чотири фактори, що тісно корелюють із творчими проявами особистості. Вони включають Допитливість (Д), Уяву (У), Складність (С) і Схильність до ризику (Р). Ми одержуємо чотири «сирих» показники по кожному фактору, а також загальний сумарний показник.

Обробка результатів здійснюється за допомогою шаблону або порівняння відповідей з ключем.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Аналіз результатів за тестом Дж. Брунера «Визначення типу мислення і рівня креативності» проілюстровано на рис.1 «Показники типів мислення за методикою Дж. Брунера (%)» За отриманими даними можна побачити, що найвищій рівень вираженості у студентів психологів образного та знакового типу мислення (24%), менше виражена креативність (19%), предметне мислення (17%) та символічне мислення (15%). Найбільш вираженими типами мислення серед досліджуваних є знакове та образне мислення (24%). Результати дослідження зображено у таблиці1.

Табл.1. Результати дослідження за методикою «Визначення типу мислення та рівня креативності», Дж.Брунера

Респонденти Студенти-психологити	Стилі мислення				
	Предметне мислення	Символічне мислення	Знакове мислення	Образне мислення	Креативність
	17%	15%	24%	24%	19%

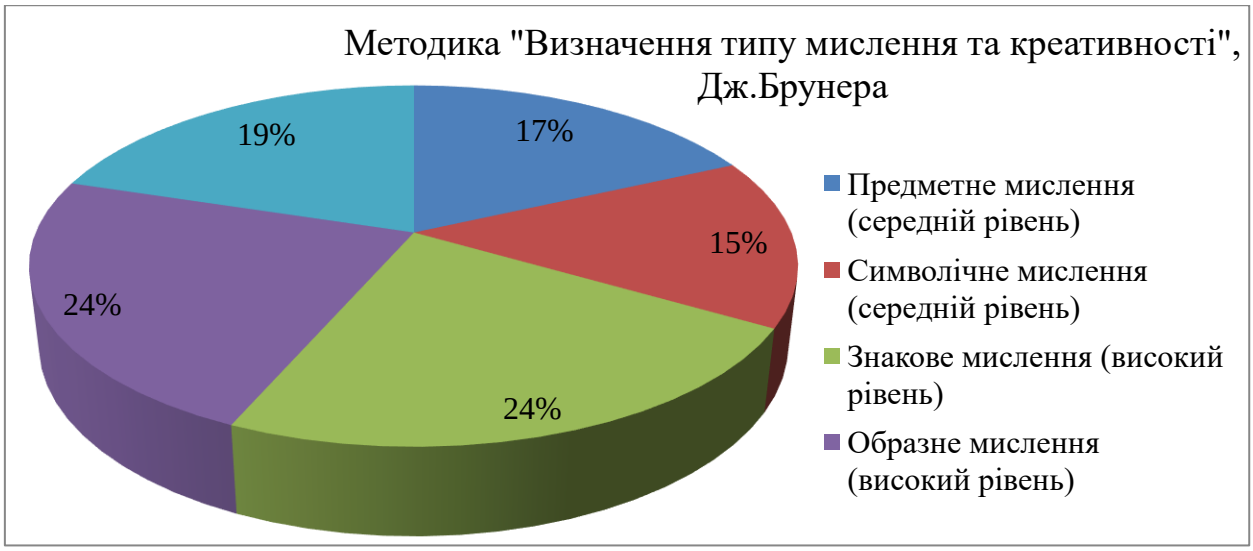

Рис.1. Відсотковий розподіл показниківстилів мислення за методикою «Визначення типу мислення та рівня креативності», Дж.Брунера

За допомогою методики П. Торренса ми оцінили візуально-мисленнєву діяльність студентів, зокрема: здатність формулювати візуальні гіпотези, рівень залежності від заданих стимулів, складність візуальних перетворень та креативність. Оцінювання базувалося на кількості завершених зображень, складності перетворень (1-4 бали), кількості використаних тематичних категорій та оригінальності.

Результати тестування показали, що найбільші результати отримав інтегрований тип мислення (40%), що може проявлятися при вирішенні складних креативних завдань як взаємодоповнюючий фактор в процесі підбору стратегії їх розв'язання.

Табл. 2. Результати дослідження за Методикою «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса.

Досліджувані	Стилі навчання та мислення		
	Правопівкульний	Лівопівкульний	Інтегрований
Студенти психологи	27%	40%	35%

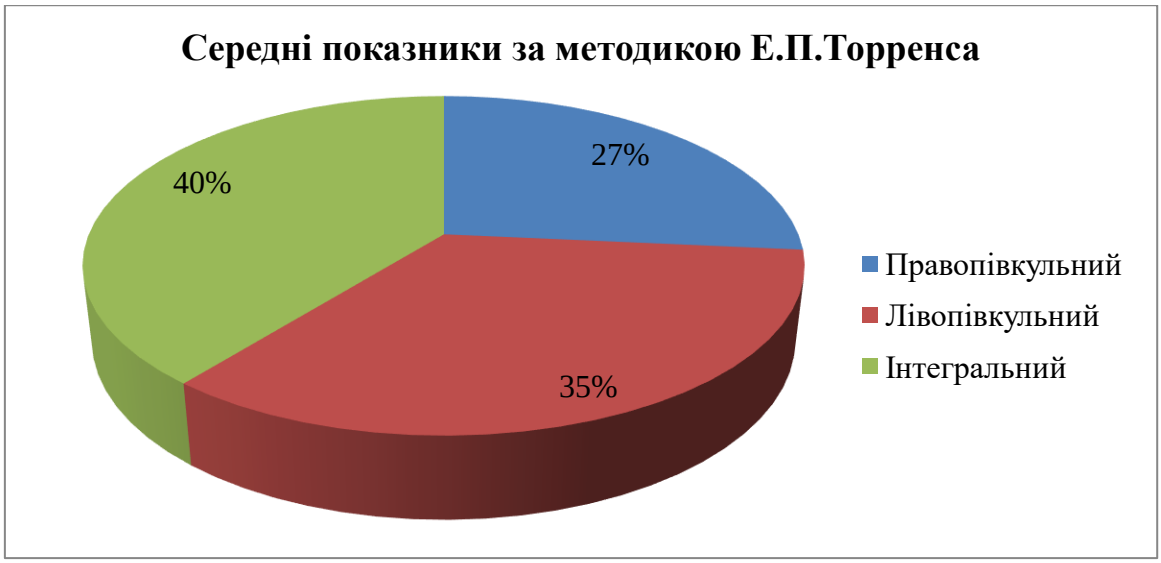

Рис. 2 Показники типів мислення за методикою «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса (%)

Відомо, що інтегративне мислення можна розглядати як процес, де домінують, разом з іншими, системні інтелектуальні процеси та інтегративні продукти мислення, які, в свою чергу, розвивають інтегративні інтелектуальні здібності, опираються на наявні та формують нові інтегративні інтелектуальні уміння. На рис. 3 надано результати тестування за методикою «Реєстр стилю засвоєння інформації» А.Р. Грегоса.

Табл. 3. Результати дослідження за методикою «Реєстр стилю інформаційного засвоєння», А. Грегоса

Досліджувані	Інформативне засвоєння			
	Конкретно-послідовний	Абстрактно-довільний	Абстрактно-послідовний	Конкретно-послідовний
Студенти психологи	27%	26%	24%	23%

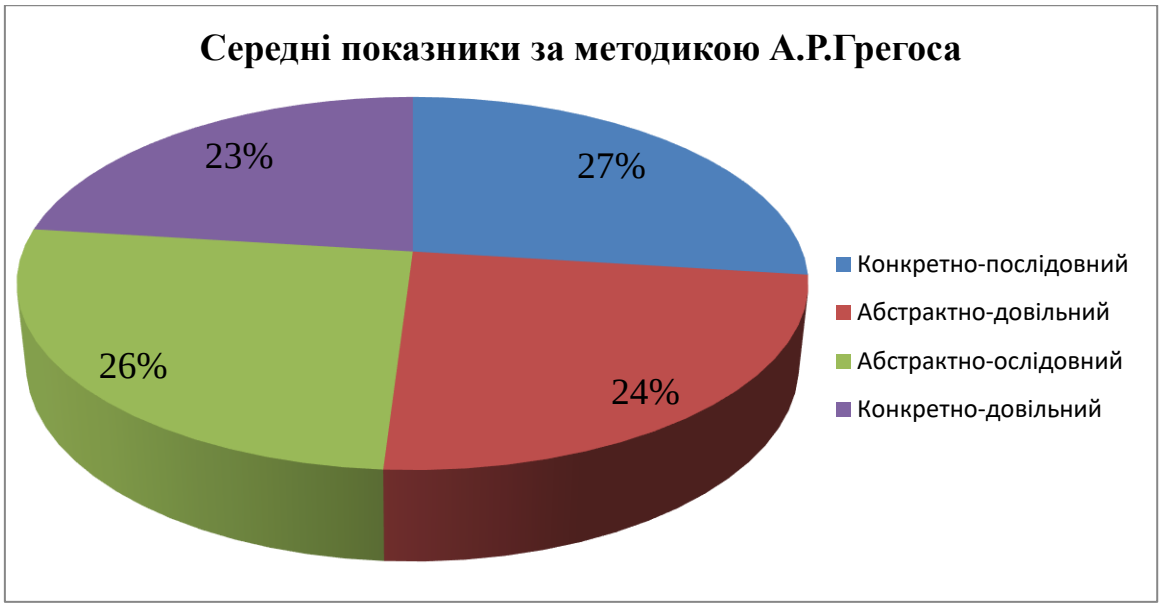

Рис. 3 Показники типів мислення за методикою «Реєстр стилю інформаційного засвоєння» А.Р. Грегоса (%)

Надані результати дозволяють побачити, що найбільш вираженим показником типів мислення за методикою А.Р.Грегоса є конкретно-послідовний тип мислення. Можна припустити, що студенти з вираженим конкретно-послідовним типом мислення віддають перевагу безпосереднього послідовному навчанню, заснованому на наочному досвіді.

Дані показників за методикою Є.Є. Туніка, які проілюстровані на рис.4, дають змогу побачити, що більш за все проявлена схильність до ризику(29%), менш виражена креативність у допитливості (26%) та уяві (23%), складність (22%) виражена недостатньо у дослідженій групі. Допитливість проявляється у постійному прагненні до нових знань, дослідженні механізмів, пошуку нестандартних рішень та вивченні різноманітної інформації (книги, картини тощо). Розвинена уява характеризується здатністю створювати уявні сценарії, передбачати дії інших, фантазувати та нестандартно сприймати візуальну інформацію. Орієнтація на складність виявляється в інтересі до складних завдань,

самостійному пошуку рішень та наполегливості у досягненні мети, навіть якщо обраний шлях здається надмірно складним.

Найбільш вираженим показником є схильність до ризику. Особи в яких переважає окреслений показник наполегливо відстоюють свої ідеї, незважаючи на критику; ставлять перед собою амбітні цілі; допускають можливість помилок; не бояться вивчати нове, ігноруючи чужу думку; спокійно реагують на несхвалення оточення; готові ризикувати заради нових знань та досвіду.

Виражена уява у студентів проявляється в здатності міркувати про невідомі явища, нестандартному сприйнятті зображень та подиві з приводу нових ідей. Це здивування може бути поштовхом до появи творчих ідей.

Табл.4. Результати дослідження за методикою «Діагностика особистісної креативності» Є.Є.Туніка

Досліджувані	Діагностика креативості			
	Схильність до ризику	Допитливість	Складність	Уява
Студенти психологи	29%	26%	22%	23%

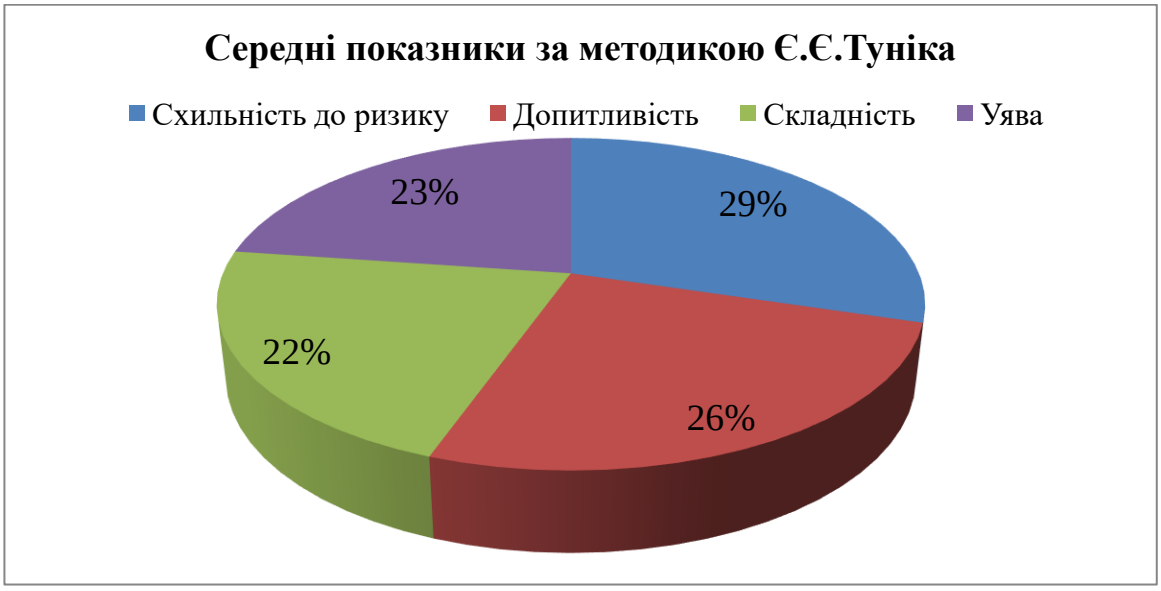

Рис.4. Відсотковий розподіл показників особистісної креативності «Діагностика особистісної креативності» Є.Є.Туніка

Табл.5. Кореляційний взаємозв’язок між типом мислення (за методикою Дж. Брунера) та рівнем особистісної креативності (за методикою Є.Є. Туніка)

Тип мислення	Креативність
Предметне мислення	0,048
Символічне мислення	0,197
Знакове мислення	**0,314***
Образне мислення	**0,519****

Примітка: * - p<0,05 ** - p<0,01

Результати свідчать пкореляційного аналізу про те, що значимий взаємозв’язок існує у показника креативності досліджуваних та образним мисленням 0,519**. Також у дослідженних було виявлено слабкий взаємозв’язок між креативністю лівопівкульним типом мислення та лівопівкульним. Також виявлено позитивно слабкий взаємозв’язок між «конкретно- послідовним» стилем мислення креативності та рівнем розвитку. Надано нижче в табл. 6 взаємозв'язки між досліджуваними критеріями.

Табл.6 . Загальний кореляційний взаємозв’язок між показниками

Методики	Шкали	Креативність
«Діагностики особистісної креативності Є.Є. Туніка».	Уява	0,389*
	Схильність до ризику	0,566**
«Визначення типу мислення і рівня креативності Дж. Брунера»	Образне мислення	0,519**
	Знакове мислення	0,314*
«Ваш стиль навчання і мислення Е. П. Торранса»	Лівопівкульний тип мислення	0,364*
«Реєстр стилю інформаційного засвоєння А. Р. Грегоса»	Конкретно-послідовний	0,304*

Примітка: * - p<0,05 ** - p<0,01 *** - p<0,001

Даними дослідження виявлено, що більшість студентів психологів опитаних мають середній рівень розвитку креативного мислення, тоді як найбільшу вираженість мають образний та знаковий типи мислення. Дослідження також показало стилі, що символічне та предметне мислення у дослідженій групі в меншій мірі у студентів психологів. Як бачимо, особи з гуманітарною спрямованістю віддають перевагу знаковому мисленню. Знакове мислення здійснюється в умовах роботи зізнаковою інформацією, знаки якої об'єднані між собою в окремі одиниці – слова, що являють собою поняття, судження або умовивід. Студенти з художньою спрямованістю та здібностями перевагу віддають образному типу мислення.

Тест Торренса визначав превалювання інтегративного типу мислення, може проявлятися при роботі із складними завданнями, які вимагають нестандартного, креативного підходу до вріантів пошуку вирішення.

Отримані результати стилів засвоєння щодо інформації серед студентів психологів показують, що більшістьмають досліджуваних конкретно- послідовний тип мислення (26%),має меншу вираженість абстрактно-довільний (25%) та абстрактно-послідовний тип мислення (25%), конкретно- довільний тип превалює у 24% групи яку досліджували.

Діагностика креативності особистості, яка визначає персональні особливості творчої особистості, показала, що у студентів психологів переважають особистісні такі якості як схильність до ризику (29%), менш виражена допитливість(25%) та уява(24%), складність (23%) виражена у менше дослідженій групі. Відомо, з показник «складність» показує особливості характерологічні студентів, які орієнтовані на пізнання складних явищ, проявляють інтерес до складних ідей і речей, люблять ставити важкі завдання перед собою, вивчати без сторонньої допомоги, проявляють наполегливість, щоб досягти мети своєї. За показником результатитів досліджуваних не досягли найвищих значень. Найбільш вираженим показником у студентів психологів виявилась схильність до

ризику. Ця якість особистості може свідчити про те, що суб'єкт відстоюватиме ідеї свої, не звертаючи уваги на реакцію інших, допускає можливість помилок і провалів, любить вивчати нові ідеї або речі та не піддається чужій думці.

В результаті кореляційного аналізу результатів дослідження було зроблено висновки щодо наявності значущих позитивних взаємозв'язків між образним мислення та креативністю досліджуваних. Можна припустити що при розвитку образного мислення студентів збільшується показник їх креативності. Дещо менший взаємозв'язок між креативністю та знаковим типом мислення. Також дослідження виявило значущий взаємозв'язок між креативністю та лівопівкульним мисленням.

Креативне мислення, яке виражається в оригінальності і незвичайності ідей, прагненні у вирішенні проблем до інтелектуальної новизни, вміння побачити предмет і можливість його використання під новим кутом зору, продукувати ідеї в невизначеній ситуації показало середні результати у студентів психологів. Креативність можна розглядати як феномен можна у зв'язку з індивідуальними особливостями мислення. В загальному плані можна припустити, що до індивідуальних особливостей мислення, що впливають на творчість, належать: схильність до образного типу мислення, глибина думки, послідовність, критичність, швидкість і гнучкість мислення.

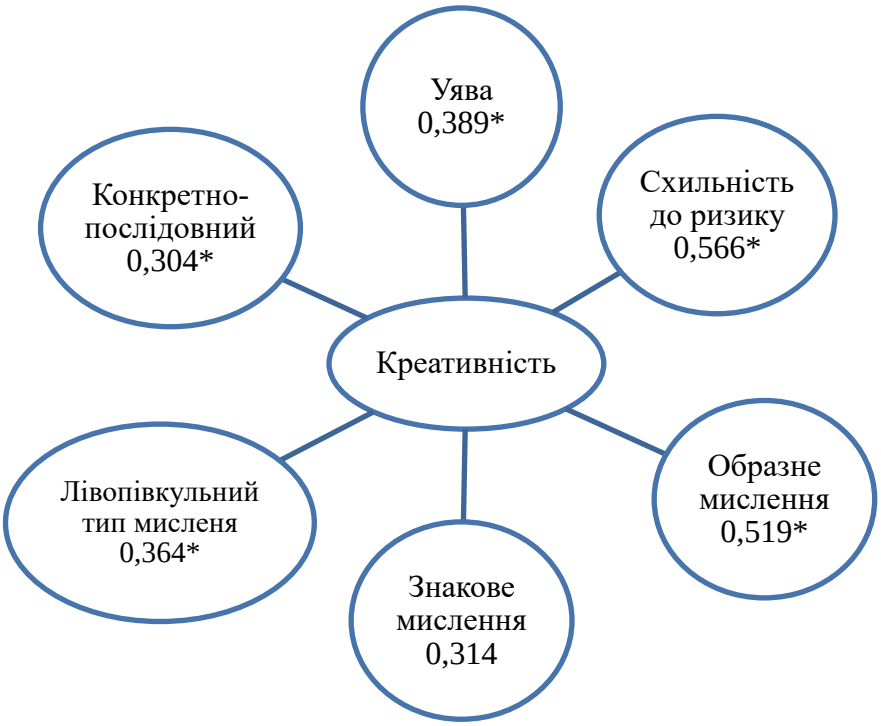

Рис.5. Кореляційні плеяди взаємозв'язків креативності та інших показників

Рис.6. Кореляційні плеяди взаємозв'язків креативності та типів мисленн

2.3. Стратегія розвитку креативного мислення студентів

Українські студенти 2024 року стикаються з безпрецедентними викликами: економічною кризою та військовою агресією з боку сусідньої держави. Успішне подолання нагальних питань, подальше професійне становлення потребує не лише академічних знань, а й креативності для адаптації та розвитку. Не дивлячись на перешкоди, які постали на шляху українців у суспільстві прослідковується тенденція зростання впливу молоді на розвиток суспільства, що зумовлено швидкими темпами соціокультурних та технологічних змін.

Студентська молодь є рушійною силою на шляху до змін та суспільних трансформацій. Це зумовлено, зокрема, їхньою високою цифровою грамотністю та активним використанням технологій для доступу до інформації, комунікації та участі в соціально-політичних процесах (наприклад, блогерство). Сучасна молодь формує суспільство, що цінує різноманітність, гендерну рівність та екологію. Вони активно формують власні погляди на ці питання та впливають на суспільну думку, беручи участь у дискусіях та змінюючи стереотипи. Глобалізація та міжнародна співпраця надають їм можливості для участі у глобальних ініціативах формуючи громадську свідомість. Саме тому надзвичайно важливо підтримувати нові ідеї студентів, спрямовувати їх на розвиток власного потенціалу спираючись на індивідуальні особливості.

В.В. Утемов розробив методологічні основи креативної педагогічної системи БФТМ (безперервне формування творчого мислення), що фокусується на розвитку системного творчого мислення. Він підкреслює, що ефективна професійна творча діяльність потребує не лише навичок, а й оволодіння методологією творчості, розвитком творчого мислення та креативних особистісних якостей. Формування креативної особистості залежить від біологічних та соціальних факторів, власної активності та креативних якостей, а також життєвих обставин. Утемов встановлює тісний

зв'язок між розвитком креативної особистості та креативною освітою, підкреслюючи залежність рівня професійної творчої діяльності від рівня креативної підготовки.

Як зазначає І.Ю. Шахіна, інтеграція інформаційно-технологічних новинок (ІТН) у вищу освіту є важливим аспектом розвитку креативності та критичного мислення, але це потребує органічного включення у навчальний процес. Сучасні технології повинні стати інструментом, який поєднує теорію та практику, сприяючи інноваціям та творчому самовираженню студентів, допомагаючи їм ефективно долати виклики сьогодення.

Для розвитку допитливості та схильності до ризику у студентів вищих навчальних закладів необхідно організувати активну науково-дослідницьку діяльність. Це сприятиме формуванню наукового світогляду, навчанню методології та методів наукових досліджень (або творчої діяльності, залежно від спеціальності), розвитку творчого мислення та підтримці індивідуальної ініціативи студентів. Такий підхід сприятиме не лише розвитку креативності, а й формуванню важливих професійних навичок.

Для ефективного розвитку допитливості та схильності до ризику у студентів викладачі повинні: заохочувати участь у наукових конференціях та семінарах; створювати платформи для обміну ідеями; забезпечувати доступ до наукових ресурсів та лабораторій/майстерень; підтримувати публікацію результатів досліджень; надавати академічну підтримку та консультації; орієнтувати освітній процес на студента, враховуючи його індивідуальні потреби. Такий підхід сприятиме не лише розвитку креативності, а й формуванню навичок самостійної роботи та комунікації.

Враховуючи реалії сьогодення, важливо інтегрувати в освітній процес емоційно-орієнтований підхід. Це передбачає включення до навчальних програм курсів та семінарів з розвитку емоційного інтелекту. Розвиток емоційного інтелекту допоможе студентам краще розуміти та керувати власними емоціями, використовуючи їх для творчості та підвищуючи резильєнтність. Рекомендовано ведення емоційних щоденників для

відстеження емоцій, аналізу їх динаміки та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Це сприятиме не лише кращому саморозумінню, а й розвитку саморегуляції та стійкості до стресу.

Для розвитку емоційного інтелекту та його використання у творчому процесі необхідно пропонувати студентам завдання, що вимагають оперування емоціями. Це можуть бути, наприклад, створення художніх творів, літературних описів чи музичних композицій, заснованих на особистих переживаннях. Важливо відмовитися від директивної оцінки якості творів, надаючи студентам свободу самовираження та використовуючи творчу діяльність як метод рефлексії над власними емоціями. Такий підхід сприятиме розвитку емоційної грамотності та креативності.

Павленко В.В. описує технології розвитку креативного мислення:

1) "Евристичне занурення у предмет" – тривале вивчення теми з використанням евристичних методів, що стимулює самостійну розробку учнями різних аспектів, поєднуючи традиційне та інноваційне навчання для розвитку креативності та формування власної системи знань;

2) "Роздуми з проблеми" – логічно послідовний ланцюг міркувань на певну тему, що компенсує обмеженість підручників та сприяє розширенню кругозору та розвитку креативності, особливо ефективний для встановлення міжпредметних зв'язків.

3) Технологія "Банк ідей і розробка креативного проекту" розширює знання з різних предметів. Створення проекту передбачає відповіді на питання: кому він буде корисний, чи можливо його реалізувати та за який час, складання таблиці проекту, розвиток ідеї та визначення кінцевого результату з коротким планом реалізації.

Методика Едварда де Боно "Шість капелюхів мислення" навчає студентів працювати з інформацією, розвивати креативність, використовувати інтуїцію та генерувати ідеї. Цей метод розкладає мислення на шість типів, дозволяючи зосереджуватися на одному з них у конкретний момент.

Білий капелюх символізує об'єктивність та практичність, фокусуючись на фактах, їхній достовірності та раціональному аналізі, вимагаючи дисципліни та самоконтролю.

Червоний капелюх символізує емоції та почуття, дозволяючи вільне їх вираження. Чорний капелюх представляє критичне та обґрунтоване мислення, фокусуючись на негативних аспектах та потенційних проблемах.

Жовтий капелюх символізує оптимізм та позитивне мислення, зосереджуючись на перевагах та позитивних наслідках.

Зелений капелюх символізує креативність, генерування нових ідей та нестандартних підходів, уникаючи шаблонного мислення.

Синій капелюх відповідає за організацію та контроль мисленнєвого процесу, керуючи використанням інших "капелюхів". Він забезпечує загальний контроль та стратегічне планування.

Згідно з моделлю Фельдмана, креативне мислення ґрунтуються на рефлексії. Рефлексія поділяється на два рівні: першого та другого порядку, що відрізняються глибиною самоаналізу та саморефлексії.

Рефлексія першого порядку – це поверхневе усвідомлення та аналіз власних дій, думок та почуттів (наприклад, планування дня). Рефлексія другого порядку – це більш глибокий самоаналіз, що включає дослідження власних мотивів, переконань, цінностей та системи мислення, сприяючи глибшому саморозумінню. Перший рівень зосереджений на повсякденних подіях, другий – на фундаментальних аспектах особистості.

Креативне мислення ґрунтується на конвергентному (логічне вирішення задач) та дивергентному (генерування нових ідей) мисленні. Дивергентне мислення, що включає семантичну гнучкість, асоціації та абстрактне мислення, призводить до нестандартних рішень. Однак, будь-який тип мислення, включаючи креативний, починається з рефлексії (принаймні першого порядку), інакше він є лише механічним процесом.

За моделлю Фельдмана, креативне мислення залежить від цілеспрямованості (інтенціональності), що дозволяє використовувати

внутрішній та зовнішній досвід для позитивних змін. Глибоке розуміння предметної галузі та високий рівень компетентності збільшують ймовірність генерації креативних ідей, що потребує рефлексії другого порядку. Ключовими психологічними факторами є "відкритість до досвіду" (сприйнятливість до нових ідей та фантазії) та "відкритість до інтелекту" (здатність до інтелектуального розвитку та інновацій), що позитивно впливають на креативність та розвиток soft skills.

Наполегливість, стійкість та креативна самоефективність є ключовими факторами розвитку креативного мислення. Наполегливість та стійкість, тобто здатність долати труднощі на шляху до мети, сприяють розвитку креативності, забезпечуючи чітке бачення мети та віру в її досягнення. Здатність до тривалої концентрації та подолання труднощів безпосередньо впливає на тайм-менеджмент – одну з найважливіших, хоча й на перший погляд простих, soft skills.

Впевненість у власних креативних здібностях та здатність до саморегуляції (наполегливість, стійкість) є ключовими для розвитку креативного мислення та лідерських якостей. Лідерство – це не лише керування іншими, а й уміння приймати рішення, ставити цілі та планувати. Рефлексія відіграє важливу роль у цьому процесі. За моделлю Фельдмана, креативність також залежить від володіння способами трансформації та реорганізації інформації, що формується під впливом культури та взаємодії з оточенням. Креативний процес – це постійний цикл дій та реакцій, особливо ефективний у командній роботі, де імпровізація та адаптація сприяють пошуку нових рішень.

Школи та позашкільні заклади освіти створюють середовище для розвитку ідей та спільної творчої діяльності. Студенти навчаються надихатися ідеями інших та цінувати колективну працю. Цей фактор на нашу думку є детермінуючим по відношенню до теж важливої групи «soft skills» – «соціальні навички» або в іншому трактуванню «комунікативні навички».

Мотивація є ключовим фактором розвитку креативного мислення, впливаючи на всі його аспекти. Внутрішня мотивація (задоволення від самої роботи) є найефективнішою, але зовнішня мотивація (дедлайни, винагороди) також може стимулювати креативність. Оптимальним є поєднання внутрішньої та зовнішньої мотивації. Для повного розуміння розвитку креативного мислення необхідно врахувати додаткові впливові чинники:

По-перше, культурні норми сім'ї та суспільства впливають на когнітивні процеси та цінності, формуючи очікування щодо креативності.

По-друге, соціальні наслідки можуть стримувати креативність, тому важливо заохочувати до нестандартного мислення, незважаючи на можливу реакцію оточення.

По-третє, сприятливий мікроклімат (зв'язок, цілепокладання, взаєморозуміння, спільна робота та визнання) активізує креативність та розвиток soft skills.Жорстка критика, консерватизм, страх ризику та тиск часу гальмують креативність підлітків.

Авторська програма О.Л. Музики, що базується на стратегіях В.О. Моляка, є цінним концептуальним поглибленням у розвитку творчості, зосереджуючись на реалізації індивідуального потенціалу. Метод Едварда де Боно ("Шість капелюхів мислення") доповнює цю концепцію практичними інструментами для розвитку креативного мислення. Програма Л.О. Музики відрізняється від інших акцентом на створенні розвивального середовища, що стимулює активність та розширення здібностей, а не лише оптимізацію навчального процесу.

Програма "Три кроки" відрізняється фокусом на ситуаційних факторах (соціальні, діяльнісні, вікові аспекти та їх взаємодія) під час розвитку здібностей, на відміну від програм, що зосереджуються на інших аспектах. На етапі розвитку креативності програма О.Л. Музики інноваційно використовує ціннісну регуляцію для саморозвитку. Ключові стратегії програми: рефлексія ціннісного досвіду, підтримка референтних осіб, створення ситуацій успіху та розширення поля діяльності.

Програма Музики є не лише продовженням підходу Моляка, а й інноваційним методом розвитку здібностей та обдарованості, спрямованим на комплексне розкриття творчого потенціалу. Її метою є створення умов для розвитку творчих здібностей.

Програма спрямована на:

1) створення розвивального середовища, що відповідає вимогам сучасного суспільства;

2) розвиток загальних здібностей студентів через різноманітні види діяльності;

3) забезпечення умов для розвитку творчих здібностей та обдарованості;

4) розробку ефективних методів дослідження динаміки розвитку здібностей;

5) розробку організаційно-педагогічних методів управління розвитком здібностей, враховуючи вікові, психологічні та діяльнісні особливості.

Програма О.Л. Музики використовує комплексний підхід для розвитку творчого потенціалу, тоді як програма "Три кроки" фокусується на гармонізації взаємин та адаптації особистості, використовуючи розвиток здібностей як інструмент досягнення цих цілей. Обидві програми можуть застосовуватися на різних етапах навчання.

Програма "Три кроки" складається з трьох етапів.

Перший – забезпечення успіху кожного учня принаймні в одній сфері діяльності (навчальній чи позанавчальній).

Другий – формування культури позитивної оцінки та взаємоповаги між учнями, вчителями та батьками.

Третій – досягнення кожним учнем успіху щонайменше тричі на кожному етапі навчання у різних сферах.

Реалізація програми потребує врахування психологічних аспектів: переорієнтації студентіа після досягнення успіху, забезпечення різноманітних можливостей для самореалізації та подолання суб'єктивного сприйняття успіху. Найскладнішим, але водночас найважливішим є третій крок, що

потребує ефективної переорієнтації, надання широкого вибору напрямків для самореалізації та подолання відчуття відносності успіху, щоб кожен студент відчував свою унікальність та цінність.

2.4. Рекомендації щодо підвищення рівня креативності серед студентської молоді

Для розвитку творчості та критичного мислення молоді необхідно створити позитивне та підтримуюче середовище, заохочуючи відкритість та експерименти.

Завдання «Будівництво мостів» (робота в групах з використанням підручних матеріалів для побудови містка) сприяє командній роботі та творчому підходу.

Вправа «Протилежні думки» (обговорення тверджень та формулювання протилежних точок зору) розвиває гнучкість мислення та здатність до аналізу з різних позицій.

Заохочуючи використання візуальних технік (малювання, діаграми тощо), ми розвиваємо візуальне мислення та креативність підлітків.

Вправа «Мозаїка» (складання цілісної картини з фрагментів) покращує візуальні навички та просторове мислення.

Вправа «Візуалізація» (уявлення та опис різних сценаріїв) стимулює уяву та креативність.

Для розвитку комунікативних та організаторських навичок пропонуються групові завдання, дискусії та рольові ігри.

Вправа «Рольова гра» (розігрування соціальних сценаріїв) розвиває комунікативні навички та вміння вирішувати конфлікти.

«Проєктна діяльність» (розробка та презентація проектів в команді) формує організаторські здібності та навички командної роботи.

Для мотивації підлітків до успіху та зміцнення їхньої самооцінки необхідно враховувати їхні індивідуальні особливості. Заняття будуються на

основі квестів, дискусій та диспутів, стимулюючи самовизначення та прагнення до досягнень.

Вправа «Скарбниця досягнень» (збирання доказів успіхів) допомагає візуалізувати прогрес та мотивує до нових звершень.

Вправа «Цілі та плани» (формулювання та планування досягнення цілей) розвиває навички планування та самоорганізації.

Вправа «Супергерой» (уявлення себе з унікальними здібностями) підвищує самооцінку та впевненість. Важливо акцентувати увагу на процесі навчання, а не лише на результаті, мінімізуючи страх невдачі та демонструючи, що помилки – це невід'ємна частина навчання та розвитку.

Вправа «Перевірка реальності» допомагає підліткам розрізняти реальні та уявні страхи, зменшуючи тривожність щодо невдач.

Вправа «Рефреймінг невдачі» навчає переосмислювати невдачі як можливості для навчання та розвитку.

Застосування творчих технік, таких як мозковий штурм та методики де Боно (шість капелюхів мислення), SCAMPER, стимулює креативність та пошук нестандартних рішень.

Вправа «Мозковий штурм» (генерування ідей без критики) сприяє розвитку творчого мислення та колективному пошуку рішень.

Навчальний процес має враховувати індивідуальні особливості кожного підлітка, його сильні сторони, стиль навчання та інтереси. Залучення студентів до процесу навчання відбувається через врахування їхніх інтересів під час планування занять та заходів. Творчі досягнення молоді, незалежно від результату, повинні отримувати підтримку та визнання.

Виставка творчих робіт («Галерея творчих робіт») сприяє цьому.

Стимулювання пізнавальної активності досягається через віртуальні екскурсії («Віртуальне подорожування»), що розширює кругозір та мотивує до навчання.

Залучення студентів до планування навчального процесу та позакласних заходів розвиває їхнє критичне мислення, самостійність та креативність.

Вправа «Дизайн майбутнього» (формулювання бачення майбутнього та його презентація) сприяє відчуттю власної значущості та відповідальності. Запропоновані методи та вправи враховують соціально-психологічні фактори, що впливають на креативність підлітків, зосереджуючись на соціальних зв'язках, інтересах, навчанні та психологічному благополуччі. Навчальний тренінг з розвитку креативного мислення спрямований на стимулювання фантазії та нестандартного мислення.

Алгоритм розвитку креативної уяви: Встановити квоту ідей → бачити мету → не діяти за звичкою → давати поживу для розуму → аналізувати зміст поточної інформації → створити банк ідей → «ловити» думки → мислити правильно → реєструвати ідеї. Це завдання дуже цікаво і весело робити з друзями: кожен тренується самостійно, після чого ви обмінюєтеся результатами [18].

Регулярні творчі заняття підвищують рівень креативності підлітків. Переборювання страху невдачі є ключовим для розкриття творчого потенціалу, оскільки він стимулює експериментування з новими ідеями. Розвиток візуального мислення – важлива складова креативності, оскільки воно дозволяє уявляти та маніпулювати образами.

Креативність – це не вроджена риса, а навичка, яку можна розвивати за допомогою цілеспрямованих тренінгів. Ефективні програми розвитку креативності використовують різноманітні методики та вправи, враховуючи різні аспекти творчого мислення. Сприятливе середовище, що схвалює ризик та допускає помилки, є необхідною умовою для розвитку креативності.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного діагностування, можна зробити наступні висновки:

Емпіричне дослідження, яке мало за мету виявити специфіки впливу соціально-психологічних чинників на розвиток креативності підлітків, було

проведено за чотирма етапами. Методики діагностування були обрані на основі необхідності відповідати віковим ознакам досліджуваних та меті діагностування: Методика «Визначення типу мислення та рівня креативності» Дж. Брунера, Методика «Визначення стилів навчання і мислення», Е. Торенса, Методика «Реєстр стилю інформаційного засвоєння» А. Грегоса, Методика «Діагностика особистісної креативності» Є. Туніка.

Діагностика особистісної креативності показала, що у студентів психологів переважають такі особистісні якості як схильність до ризику (29%), менш виражена допитливість(25%) та уява(24%), складність (23%) виражена меншеу дослідженій групі.

За результатами методики Дж. Брунера можна побачити, що найвищій рівень вираженості у студентів психологів образного та знакового типу мислення (24%), менше виражена креативність (19%), предметне мислення (17%) та символічне мислення (15%).

За результатами діагностування було розроблено практичні рекомендації з розвитку креативності у студентів-пихологів з урахуванням визначених соціально-психологічних чинників, які враховували необхідність підвищення рівнів креативності шляхом організації та проведення психологопедагогічної роботи на основі індивідуального підходу, роботи з опорою на інтереси, зміцнення самооцінки та самовпевненості підтримки та визнання творчих зусиль та включення студентів в планування і прийняття рішень з обов’язковою умовою створення позитивного середовища.

ВИСНОВКИ

Креативна особистість вирізняється високим рівнем творчих здібностей, потенціалу та здатністю створювати складні, часто суперечливі, системи. Сучасна освіта має забезпечувати умови для розвитку саме таких креативно розвинутих осіб. Тому існує значний соціальний запит на наукові дослідження та практичні розробки щодо розвитку креативної компетентності студентів. Проблема розвитку креативності залишається актуальною для психологів, однак, незважаючи на значну кількість теоретичних та емпіричних досліджень, існують певні суперечності. Наприклад, суперечності між різними теоріями креативності, недостатнє впровадження теоретичних знань у практику, відсутність єдиного підходу до оцінки креативності тощо. Це підкреслює необхідність подальших досліджень для розробки ефективних методів розвитку креативної компетентності.

Незважаючи на усвідомлення важливості проблеми, в українській психології відсутня єдина теорія механізмів розвитку креативної компетентності. Існуючі дослідження онтогенезу креативності ґрунтуються на різних теоріях особистості, приділяючи окрему увагу творчості підлітків. Це дослідження емпірично вивчало рівень розвитку творчих здібностей студентів-психологів. Констатувальний етап був спрямований на визначення вихідного рівня їхнього креативного потенціалу

Аналіз результатів показав, що лише одна учениця демонструє високий рівень інтуїтивного мислення та схильність до інтуїтивного прийняття рішень. Шість студентів віддають перевагу інтуїтивному стилю, рідше використовуючи аналіз та синтез, причому їхня інтуїція, як правило, виявляється правильною. Вісім студентів демонструють змішаний стиль, але з переважанням аналітичного та раціонального підходів. Експертна оцінка викладачів та батьків показала середній та нижче середнього рівень творчих здібностей учнів. Порівняння з результатами тестів на вербальну та невербальну креативність свідчить про певне завищення оцінок батьками та

викладачами, проте загалом їхні оцінки досить адекватні. Це підтверджує важливість комплексного підходу до оцінки творчих здібностей молодих людей сдентського віку.

З метою розвитку креативного потенціалу була розроблена та апробована комплексна корекційно-розвивальна програма, яка включала тренінги, інтерв'ю, міні-лекції, рольові ігри та методи візуалізації.

Ефективність корекційно-розвивальної програми оцінювалася за допомогою повторної діагностики за модифікованими тестами Гілфорда-Торенса (вербальна та невербальна креативність, адаптація О. Тунік). Отримані нами результати свідчать про ефективність застосованої програми розвитку креативності студентів та демонструють позитивний вплив на розвиток креативного потенціалу.

Результати дослідження показали переважання оптимального рівня креативності учнів, що пов'язано з підвищенням показників оригінальності та розробленості ідей. Порівняння даних констатувального та контрольного етапів підтверджує помірну, але позитивну ефективність корекційно-розвивальної програми у розвитку креативної компетентності підлітків. Це свідчить про продуктивність застосованих методів стимулювання творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська В. В. Креативність. Гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України // Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 432.
2. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.14–41.
3. Балахтар, К. С. (2021). Особливості впливу креативності на суб'єктивне благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти. URL:http://umo.edu.ua/images/content/spec_rada/raz_spec_rad/DF26.455.006/1%D0%90%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86i%D1%8F_%D0%9A.%D0%A1.%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80.pdf. Дисертація. Київ. Університет менеджменту освіти НАПН України.
4. Варій М.Й. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
5. Гура Т.Є. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки [Текст] : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Тетяна Євгеніївна Гура / Класичний приватний ун-т. - Запоріжжя, 2014. - 513 с. ; 29 см. - Бібліогр.: с. 413-451.
6. Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Ґенеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2017. Вип. 58. С. 3-14.
7. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
8. Енциклопедія освіти / За ред. В. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.

9. Іванченко А.О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти: автореферат дис…дра психол наук. 19.00.01. Київ, 2017. 42 с.
10. Інтерактивні технології: теорія та методика: учбовий посібник / Пометун О. І., Побірченко Н. С., Коберник Г. І., Торчинська Т. А., Комар О.А. Умань - Київ. 2008. 95 с.
11. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навчальний посібник. Дрогобич : Посвіт, 2014. 152 с.
12. Колеснік К.А. Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні. Наукові пошуки XXI століття: молодіжний вимір: III Міжнародної дистанційної науково-практичної конференції (2 жовтня 2015 р.). Київ, 2015. С. 177–182.
13. Лавренчук Т. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірник наукових праць / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир, 2018. С. 97-101.
14. Лемак М.В., Петрище В.Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. 616 с.
15. Лящ О. П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту. Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ. 2016. Вип. 7. С. 135–139.
16. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ, 1989. 36 с.
17. Мрихіна О. Курс креативного мислення: підручник. Tech StartUp School. 137 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/845/Підручник_Креативне_мислення.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

18. Наконечна М. М. Особливості усвідомлення інтерсуб'єктних проявів особистості. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень – 2017: Тези І міжнародної науково-практичної конференції
19. Немеш О.М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. Київ: Слово, 2017. 391 с.
20. Носенко Е.Л., Шаповал М. Толерантність до невизначеності як системоутворювальний особистісний чинник творчої обдарованості / Е.Л.Носенко, М.Шаповал. Психологія суспільства. 2000. № 1. С. 97- 106.
21. Опитувальник для оцінки мотивації досягнень успіхів (Махребін). URL: https://vseosvita.ua/library/perelik-diagnosticnih-metodik-obstezennamotivacijnoi-sferi-osobistosti-22493.html (дата звернення: 16.11.2024).
22. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологічні засади спілкування : монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 416 с.
23. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність: інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2021. 451 с.
24. Основи психології та педагогіки. Визначення рівня самоактуалізації особистості. URL:https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/11prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_labpraktik/5.html (дата звернення: 16.11.2024).
25. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
26. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Житомир, 2016. Вип. 11. С.120–131.
27. Павленко Т.В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків: дисс.. канд.. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2020. 249 с.
28. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.

29. Передерій О. Розвиток креативного мислення старшокласників як пріоритетний напрямок діяльності сучасної української школи. Science and Education, 2018, Issue 11-12. P. 16-24.
30. Перкинс Д.Н. Творча обдарованість як психологічне поняття / Д.Н. Перкинс //Суспільні науки за рубежем. Сер. Науковедение. 1988. № 4. С. 88–92.
31. Пов'якель Н. І., Розова Т. Практична психологія креативності: Навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 321 с.
32. Психологічні проблеми творчості : [тези доп. X Міжнар. наук. психол. конф., 23–24 лип. 2010 р., Київ] / [ред. : В.О. Моляко ; Нац. акад. пед. наук
33. Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія». Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. 84 с.
34. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Каравела. 2007. 400 с.
35. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
36. Тест творчого мислення Е. Торренса. Психологія життя. URL: https://vikanakon.at.ua/load/test_tvorchogo_mislennja_e_torrensa/1-1-0-8 (дата звернення: 18.11.2024).
37. Устименко О.О. Особливості формування комунікативної культури підлітків. Педагогіка. Методичні матеріали. 2020. URL: https://naurok.com.ua/osoblivosti-formuvannya-komunikativno-kulturipidlitkiv-148166.html (дата звернення: 18.11.2024).
38. Mednick S.A. The associative basis of the creative process. Psychological Review. 1962. №3. P. 220-232.

39. Sternberg R. Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity / R. Sternberg, T. Lubart. N. Y.: Free Press, 1995. 326 c.
40. Sternberg R.J. The nature of creativity // Creativity Research Journal. 2006. №1. P. 87–98.
41. Suchman J.R. Creative thinking and conceptual Growth. New York: John Wiley and Sons. 2013. 336 p.
42. Szmidt K.J. Pedagogika twórczości. Gdańsk, 2007. S. 98–114.
43. Torrance E.P. Guiding Creative Talent . New York: Prentice-Hall. 2012. 278 p.
44. Torrance E.P. The natyre of creativity as manifest in its testing. The blazing drive: the creative perconality. Buffalo, NY: Bearly Limited, 1987. 123 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма психологічного тренінгу "Розкриття креативного потенціалу" для студентів-психологів

Тривалість: 15 занять по 2 години.

Мета: Розвиток креативного мислення, посилення впевненості в собі, розширення творчих можливостей та корекція психологічних бар'єрів, що перешкоджають креативності у студентів-психологів.

Завдання:

Ознайомлення з поняттям креативності, її складовими та психологічними механізмами.

Виявлення та корекція індивідуальних психологічних бар'єрів креативності.

Розвиток фантазії, уяви, асоціативного мислення та гнучкості когнітивних процесів.

Навчання різним технікам генерування ідей та рішень.

Формування навичок нестандартного мислення та виходу за межі шаблонів.

Посилення впевненості в собі та своєї здатності до творчості.

Розвиток комунікативних навичок у командній творчій роботі.

Застосування креативних підходів у професійній діяльності психолога.

Структура тренінгу: (Кожне заняття включає теоретичну частину, практичні вправи (5 занять), обговорення та домашні завдання (приблизно 5 занять).)

Заняття 1-3. Вступ. Психологічні основи креативності.

Визначення креативності, її різні підходи та інтерпретації. (Джейнс, Гілфорд, Торранс) [1, 2, 3]

Психологічні механізми креативності: роль уяви, асоціативного мислення, інтуїції. [4, 5]

Види креативності: дивергентне та конвергентне мислення. [6]

Психологічні бар'єри креативності: страх помилки, конформізм, ригідність мислення. [7, 8]

Діагностичні методики оцінки креативності (тести Торранса, Гілфорда). [9, 10]

Вправи: тестування рівня креативності, виявлення індивідуальних особливостей мислення.

Заняття 4-6. Розвиток асоціативного мислення та уяви.

Теоретичні основи розвитку асоціативного мислення та уяви. [11, 12]

Вправи: асоціативні ланцюжки, метод синектики, морфологічний аналіз, картинні асоціації, створення історій за картинками.

Робота з метафорами та символами. [13]

Вправи: створення метафор, інтерпретація символів.

Заняття 7-9. Техніки генерації ідей.

Брейнштормінг, метод Дельфі, метод 6 капелюхів Де Боно, синектика, SCAMPER. [14, 15, 16]

Практичні вправи: вирішення проблемних ситуацій за допомогою різних технік.

Робота в групах: розробка креативних проектів.

Заняття 10-12. Вихід за межі шаблонів. Нестандартні підходи до вирішення проблем.

Психологічні бар'єри креативності та способи їх переборювання. [17,18]

Вправи: розв'язання логічних задач, головоломки, ігри на розвиток гнучкості мислення.

Методи стимулювання креативності: використання нестандартних матеріалів, зміна середовища.

Заняття 13-15. Креативність у професії психолога.

Підсумки та планування. Роль креативності в різних галузях психології (психотерапія, консультування, діагностика).

Рольові ігри, ситуативні завдання, що імітують професійні ситуації.

Розробка індивідуальних планів розвитку креативності. Обговорення.

Додаток Б

Самооцінка творчих здібностей Е .Тунік Мета: визначити наскільки учні вважають себе творчою особистістю Необхідний матеріал: тестовий зошит з питаннями.

Хід виконання: досліджуваному пропонується інструкція

“Перед Вами 50 питань. Ви повинні дати відповідь, використовуючи варіанти відповідей: “В основному вірно”, частково вірно”, в основному не вірно”, “не знаю”. Ви вибираєте ту відповідь, яка найбільше підходить Вам“. На це відводиться 20-30 хвилин.

Тестовий матеріал

1. Якщо я не знаю вірної відповіді, то намагаюся здогадатись про неї.

2. Мені подобається розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.

3. Як правило, я запитую, якщо чогось не знаю.

4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.

5. Перед тим, як грати у нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.

6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде взяти або зробити.

7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати до тих пір, поки не зроблю це.

8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.

9. Краще я буду робити все звичайно, ніж шукати нові способи.

10. Мені подобається виясняти, чи так все насправді.

11. Мені подобається займатись чим-небудь новим.

12. Я люблю заводити нових друзів.

13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не відбувалось.

14. Як правило, я не витрачаю часу на мрії про те, що колись стану відомим актором, музикантом, поетом.

15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.

16. Мені більше подобалося б працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.

17. Я нервуюсь, якщо не знаю, що відбудеться далі.

18. Мені подобається те, що незвичайне.

19. Я часто намагаюсь уявити собі те, про що думають інші люди.

20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, які відбулися в минулому.

21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.

22. Як правило, я зберігаю спокій, коли щось роблю не так або помиляюсь.

23. Коли я виросту, мені б хотілося зробити або звершити щось таке, що ніколи не вдавалося до мене.

24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичайним способом.

25. Багато правил, що існують, мене, як правило, не влаштовують.

26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має вірної відповіді.

27. Існує багато речей, з якими мені б хотілося поекспериментувати.

28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я буду притримуватись неї, а не шукати інші відповіді.

29. Мені не подобається виступати перед групою.

30. Коли я читаю або дивлюсь телевізор, я уявляю себе кимось із героїв.

31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.

32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.

33. Мені подобається досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.

34. Мені б хотілося, щоб мої батьки і керівники робили все, як звичайно, і не змінювались.

35. Я довіряю своїм почуттям і передчуттям.

36. Цікаво припустити щось і перевірити, чи правий я.

37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно розраховувати свої подальші кроки.

38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитись, що в них всередині і як вони працюють.

39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.

40. Мені подобається вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.

41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.

42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.

43. Мені подобається братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.

44. Мені цікаво грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.

45. Мені подобається розмірковувати про щось цікаве, про те, що ніколи не приходило в голову.

46. Коли я бачу картину, на якій намальований хтось незнайомий, мені цікаво знати, хто це.

47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитись, що в них.

48. Я думаю, що на більшість питань існує одна вірна відповідь.

49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.

50. У мене є багато цікавих справ як на роботі (у навчальному закладі), так і вдома.

Обробка даних: при оцінці даних опитувальника використовується чотири фактори, які тісно пов’язані з творчими проявами особистості.

Вони включають: допитливість (Д), уяву (У), складність(С), схильність до ризику (Р). при обробці використовується шаблон. Який можна накладати на папір з відповідями. Отвори в шаблоні показують відповідь, що дорівнює 2 бали, також на шаблоні відмічені коди для чотирьох факторів.

Всі відповіді, які знаходяться в клітинках і не попадають в отвори, отримують 1 бал. Відповіді “не знаю” отримують – 1 бал. В результаті підраховується загальний бал і по кожному окремо. Оцінка демонструє сильні (висока оцінка) і слабі (низька оцінка) сторони індивіда.

Ключ до тесту Схильність до ризику (відповіді, оцінювані в 2 бали)

- позитивні відповіді: 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44;

- негативні відповіді: 5, 8, 22, 29, 32, 34;

- всі відповіді на дані питання у формі «може бути» оцінюються в 1 бал;

- всі відповіді «не знаю» на дані питання оцінюються в — 1 бал і віднімаються із загальної суми.

Допитливість (відповіді, оцінювані в 2 бали) - позитивні відповіді: 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49; - негативні відповіді: 28; - всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» — в - 1 бал.

Складність (відповіді, оцінювані в 2 бали) - позитивні відповіді: 7, 15, 18, 26, 42, 50; - негативні : 4, 9, 10, 17, 24, 41, 48; - всі відповіді у формі «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» — в -1 бал.

Уява (відповіді, оцінювані в 2 бали) - позитивні: 13, 16, 23, 30, 31, 40, 45, 46; - негативні: 14, 20, 39; - всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» — в -1 бал.

У цьому випадку визначення кожного із чотирьох факторів творчих здібностей особистості здійснюється на основі позитивних і негативних відповідей, оцінюваних в 2 бали, що частково збігаються із ключем (у формі «може бути»), оцінюваних в 1 бал, і відповідей « не знаю», оцінюваних в -1 бал.

Цей опитувальник розроблений для того, щоб оцінити, у якому ступені здатними на ризик (Р), допитливими (Д), що володіють уявою (У) і складними ідеями (С) вважають себе випробувані.

З 50 пунктів 12 тверджень відносяться до допитливості, 12 - до уяви, 13 - до здатності йти на ризик, 13 тверджень - до фактору складності. Якщо всі

відповіді збігаються із ключем, то сумарний «сирий» бал може дорівнювати 100, якщо не відзначені пункти «не знаю».

Якщо випробуваний дає всі відповіді у формі «може бути», то його «сира» оцінка може скласти 50 балів у випадку відсутності відповідей «не знаю».

Кінцева кількісна виразність того або іншого фактору визначається шляхом підсумовування всіх відповідей, що збігаються із ключем, і відповідей «може бути» (+1) і вирахування із цієї суми всіх відповідей «не знаю» (-1 бал).

Чим вище «сира» оцінка людини, що відчуває позитивні почуття стосовно себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатною піти на ризик і розібратися в складних проблемах, вона є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані із творчими здатностями.

Додаток В